

BUDA ATILA

Szabó Ervin és Budapest közkönyvtára

Szabó Ervin, a magyar könyvtártörténet egyik jelentős személyisége 1877-ben, a Felvidéken található egykori Árva megye egyik kis, döntően szlovákok lakta falujában, Szlanicán született. Középiskoláit Ungváron, egyetemi tanulmányait pedig Budapesten és Bécsben végezte el. Bár az egyetemista évek végén jogi végzettséget szerzett, élete folyamán mégis különböző könyvtárakban dolgozott, s szakmai tevékenysége is ehhez a foglalkozási ághoz kapcsolódott. Gyakornoki idejét 1899-ben az Országgyűlési Könyvtárban kezdte meg, azonban egy ideig a Kereskedelmi és Iparkamara könyvtárában dolgozott. 1904-ben lépett a Fővárosi Statisztikai Hivatal könyvtárának szolgálatába, majd pedig, miután egyesítették azt a székesfővárosi könyvtárral, az immár Fővárosi Könyvtár nevű intézmény igazgatói tisztét 1911-től haláláig, 1918-ig töltötte be.

Tudományos munkásságában két fő terület különíthető el: a történet-, illetőleg politika- valamint a könyvtártudomány. Az előző századforduló – az 1800-as évek vége – után Magyarországon is hadállásokat szerzett a radikális-szocialista gondolkodás, kezdetben inkább képviselői, mint – ekkor még itthon hiányzó – szervezetei révén. Feltételezhető, hogy Szabó Ervin már családja körében találkozott a társadalmi reform igényével, a marxizmussal azonban csak bécsi tanulmányai során kötött ismeretséget. Abban az évben, amelyben önálló életét megkezdte, azaz 1899-ben a Magyarországi Szociáldemokrata Pár tagja lett, s a Népszavának, amely, mint közismert, elsősorban a munkásság napilapjaként íródott, a munkatársává vált. 1903-tól a Huszadik Század, a polgári radikalizmus folyóirata is közölte írásait. 1906-tól pedig a Társadalomtudományi Tár-

saság alelnökének választották meg; a társaság tagjaként készítette el korábban Pulszky Ágost értékes könyvtárának nyomtatott katalógusát. Politikai elveit illetően az volt a felfogása, hogy a munkásság jogainak és evvel az igazságosabb társadalmi viszonyoknak a megteremtése nem a politikai pártok, hanem a szakszervezetek útján valósulhat meg. Bírálta emiatt a szociáldemokrata munkásmozgalmi vezetők megalkuvását, mert úgy látta, hogy a szociáldemokrata pártok, miközben részt vesznek a polgári parlamentek munkájában – amin kívül egyébként nyilvánvalóan nem adódott más hatalmi terep politikai célok elérésére –, nagy valószínűséggel átveszik annak hibáit is. Elbürokratizálódnak, veszítenek a radikalizmusukból, s valójában csak azt akarják és tudják elérni, hogy a munkásság kisebb-nagyobb csoportjai integrálódjanak a polgári társadalomba. (Az már a történelem fintora, hogy később a hatalomra jutott munkás- és kommunista pártok még a Szabó Ervin által kritizált szociáldemokrata pártoknál is jobban elbürokratizálódtak. Működésük jogi értelemben formalizálódott, s a propagandán kívül szóba sem került minden munkásréteg és –csoport egységes társadalmi, gazdasági és kulturális felemelése.) A betagozódás veszélye miatt ezért a politikai cselekvés fő színterét a napi szakszervezeti munkában látta. Véleménye szerint a magasabb bérért, több szabadidőért folytatott küzdelem magától is forradalmasítja majd a munkásokat mindenhol. Ezáltal spontán forradalmi helyzet alakul majd ki, amely meghozza a kívánt társadalmi és gazdasági változásokat is. Noha kisszámú, hozzá hasonló gondolkodású értelmiségi barátjával együtt közvetlen kapcsolata a munkássággal nem volt, eszméi mégis jelentős személyiségeket állítottak mellé, bár a Kommunisták Magyarországi Pártja vezetősége nem osztotta Szabó Ervin szindikalista felfogását az osztályharcról. Már csak azért sem, mert nem a szakszervezetekben – hanem éppen az élcsapatban – látta a munkásosztály vezető erejét. Ugyanakkor az utókor előtt Szabó Ervinnek a szakszervezetek szereplehetőségét illető véleménye joggal tűnhet idealistának, mert parlamenti úton valóban nem lehetett volna jelentős társadalmi változtatásokat elérni. A hatalom megragadásában és evvel a viszonyok megváltoztatásában az erőszaknak mégis nagyobb szerep jutott, mint a bármennyire is radikalizálódó szakszervezeteknek. Igaz, ezt felróni sem lehet neki. Mivel azonban nem ismerte el a kommunista világmozgalom legitimitását, értékelése az elmúlt évtizedekben kétarcú volt: a századforduló jelentős reformgondolkodói között helyet kapott ugyan, de nézeteinek részletes ismertetése nem tartozott a kívánt feladatok közé. Még rosszabb a sorsa

mintegy másfél évtizede, mivel baloldali értelmiségiként azokkal együtt került a közgondolkodás perifériájára, akikkel szellemi és ideológiai vonatkozásokban egykor maga is szemben állt.

Könyvtári tevékenységében központi szerepet kapott az angolszász modell megteremtése, ami a szolgáltatásban és a feldolgozásban is jelentős változtatásokat igényelt a századforduló idején érvényes, alapvetően a német gyakorlatot követő hazai könyvtári munkában. Ahogy a társadalomtudományi gondolkodás kettévált a világháború előtt konzervatív és progresszív elképzelésekre, amelyek szemben álltak egymással, úgy a művelődéssel, s ezen belül a könyvtárakkal kapcsolatos problémák megoldásában is két nézet ütközött egymással. Az egyik a nevelő jellegű népkönyvtári, a másik a szabad művelődést lehetővé tevő közművelődési könyvtári gyakorlatot képviselte. A hazai valóság ismeretében megállapítható: mindkettő jelentős érveket tudott elképzelése mellé állítani. Szabó Ervin az elsőről a következő megállapítást tette: *„...eleinte azzal a bevallott tendenciával létesültek, hogy a tudásnak és műveltségnek félelmes különbségeit a vagyonos osztályok és a proletárság között áthidalják, be nem vallott, de összeállításuk elveiből igen sokszor kétségbevonhatatlanul kitűnő feladatuk ellenben az, hogy az úgynevezett hazafias, erkölcsös, vallásos irodalommal nem tudásukat, hanem erkölcsüket hozzák közelebb a vagyonos osztályokéhoz, vagyis a »lázadás« szellemét öljék ki belőlük.»* Ezzel szemben a következő elvek érvényesülését kívánta: a könyvtáraknak a tudományok köréből azt kell nyújtaniuk, ami a munkásság gazdasági, társadalmi és politikai törekvéseivel összefügg, a szórakoztató irodalomból pedig azt, amit a tömegek valóban élvezettel olvasnak; nem kell a vallásos és teológiai irodalom, viszont annál nagyobb mennyiségben a természettudományi, technikai és szociális ismereteket nyújtó művek. Látható, hogy mind a kritikában, mind az elérendő célokban felfedezhető némi merevség és ellentmondás, hiszen szempontjaiból az derül ki, hogy maga is nevelni akart. Az angolszász public library ugyanis nem követ latens módon osztályharcos, vagy osztálystrukturált elveket, hanem szolgáltató intézmény, s bár könyvvállománya természetesen figyelembe veszi olvasóit, ám nem visz az ismeretszerzés folyamatába azon túlmenő igényeket és követelményeket. Egyébként nem (teljesen) azonos rétegekre figyelt a népkönyvtári és a közművelődési könyvtári szemlélet, nem lehet azt mondani, hogy a népet ne érdekelné a vallásos irodalom, és az sem biztos, hogy az olvasók többre értékelik a természettudományos, technikai vagy szociális problémákat. A szórakoztató irodalom és

az élvezettel olvasás megfeleltetése akkor is, és jelenleg is igen kétes esztétikai értékű művek előtt nyithatja meg az utat, amelyek olvasását ugyan nem szükséges tiltani, ám intézményi hozzáférésük mégsem ajánlható. Abban viszont Szabó Ervinnek mindenképpen igaza volt, hogy az értékes művekre fel kell hívni azok figyelmét, akik valamilyen, rajtuk kívül álló ok következtében, nem szerezhettek tudomást róluk. Persze az olvasás szabadságát meg kell hagyni mindenkinek. Azt ugyanis már csak napjainkban lehet a fentiekhez hozzátenni, hogy a nevelő könyvtár eszméje az angolszász minta megjelenésével egyáltalán nem halt ki, sőt a második világháború utáni években igen torz módon támadt fel, főképp a falusi és üzemi könyvtárak esetében.

A főváros a századforduló idején két nagyobb könyvtárral rendelkezett: az egyik Budapest Székesfőváros, a másik a Fővárosi Statisztikai Hivatal könyvtára volt. A városi közgyűlés 1902-ben elhatározta, hogy a két állományt Fővárosi Könyvtár néven egyesíti, központi gyűjtőkörként a közigazgatási és várostörténeti irodalom gyűjtését megjelölve. A könyveket ideiglenesen a Központi Városházán helyezték el. Vezetésével Szabó Ervint bízták meg, akinek irányítása alatt két évvel később egyesítették a két könyvtár anyagát. Majd a gyűjtőkört kibővítették a várostörténet, közigazgatás, statisztika mellett társadalomtudományi, marxista, szindikalista, valamint klerikális, a szocialista eszmékkel ellenkező álláspontú és konzervatív művekre is. Ebből látható, hogy Szabó Ervin elképzelése a gyakorlatban nem tematikai szűkülést, hanem éppen ellenkezőleg, bővülést, a sokakat érdeklő kérdések tág szempontú vizsgálatát tette lehetővé. A Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa 1910-ben felhívással fordult Budapesthez, hogy a főváros szervezzen meg egy angol-amerikai mintát követő közművelődési könyvtárat. Ennek programját Szabó Ervin dolgozta ki *Emlékirat községi nyilvános könyvtár létesítéséről Budapesten* címmel.

Tervezetének főbb gondolatai a következők voltak:

1. Az állománynak változatosnak kell lennie.
2. A gyűjteményben képviseltetnie kell magát az irodalom minden ágának, a szaktudományosnak és a szépirodalminak egyaránt, a művészeteknek, valamint az ifjúsági- és gyermekirodalomnak is.
3. Tartalom tekintetében minden területen szóhoz kell jutnia minden jelentékeny véleménynek, irányzatnak, iskolának, pártnak.

A könyvtár az előbbi elveket követve, s a vásárlások és ajándékozások következtében egyre inkább általános társadalomtudományi gyűjtőkörű-

vé vált. Ennek bővítésére Szabó Ervin élete végéig nagy figyelmet fordított, így például egy keleti gyűjtemény létrehozását is tervezte, amelynek anyagát hagyatékok alkották volna, szükségességét a megélénkülő érdeklődés jelezte. A könyvtár gyűjtőkörét egyébként a városi közgyűlés 1913-ban módosította hivatalosan, főképp a jog- és államtudományra, míg a fiókkönyvtári hálózatban az ismeretterjesztő és szórakoztató irodalom beszerzését szorgalmazták a városatyák. Az ekkorra már igen jelentős gyarapodást mutató gyűjteményből a fentiek értelmében egyfelől sejtetni kellett a gyűjtőkörtől idegen dokumentumokat, másfelől el kellett különíteni a duplumokat. A raktári újrendezés során numerus kurrens rendszert alakítottak ki, ami azt jelenti, hogy a beszerzett könyveket nagyságbeli és tartalmi megkülönböztetés nélkül, leltározási sorrendben helyezték el a raktári polcokon. A tartalmi feltáráshoz bevezették a tizedes rendszert, amelynek lényege, hogy a tárgyi meghatározás a létező tudományok tematikai szűkítése, illetve egymáshoz rendelése segítségével tízes csoportok alapján történik. Szabó Ervin egyébként ennek az angol-szász eredetű tartalmi feltárásnak rövidített magyar kiadását már 1900-ban kidolgozta, s ennek megfelelően készítette el a Kereskedelmi és Iparkamara szakkatalógusát. Így szakozták 1912-től a Fővárosi, később Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár állományát is. Kezdeményezésére vetették meg a könyvtáron belül a Budapest gyűjtemény alapjait, ahogyan a könyvtári kiadványok megjelentetése is a nevéhez fűződik. Figyelmet fordított a központi könyvtár és a hálózat viszonyára, a tagkönyvtárak között gyűjtőköri elhatárolást tartott szükségesnek; a központ elképzeléseit követve a tudományos munkát és a kutatást, a hálózati könyvtárak az ismeretszerzést és a szórakozást tekintették fő feladatuknak.

A háborús propagandával, az első világháború eseményeivel kezdettől szemben áll. Ezekben az években azonban már beteg volt, s korai halála miatt írásainak, összefoglaló munkáinak egy része már csak halála után jelenhetett meg.

Legújabb irodalom

A város könyvtárnoka Konferencia Szabó Ervin születésének 125. évfordulója alkalmából Szerkesztette: Horváth Zsolt, Kiss Bori, Sándor Tibor Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Budapest, 2003.

Katsányi Sándor: A főváros könyvtárának története 1945-ig Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Budapest, 2004.